

**İlahiyat Fakültelerinde Hitabet ve Meslekî Uygulama Dersinin Sorunları ve Öneriler -Tilavet Yetkinliği
Çerçevesinde-**

Hasan Hüseyin Yavuz¹

Öz

İlahiyat Fakültelerinin en önemli görevlerinden biri mesleğe eleman yetiştirmektir. Bu çerçevede mezunların çoğunluğu Diyanet İşleri Başkanlığında imam, müezzin ve Kur'ân kursu öğreticisi, Millî Eğitim Bakanlığında din dersi, İHL meslek dersleri öğretmeni olarak görev almaktadır. Bu kurumlarda görev yapmada en temel yetkinlik Kur'ân tilaveti ve buna bağlı olarak meslekî uygulamada âyet ve dua metinlerinin usûlüne uygun okunması gelmektedir. Bu da genel olarak "Hitabet ve Meslekî Uygulama" olarak adlandırılan dersin temel konusudur. Söz konusu dersin konusu, dini hitabet konularını içerecek şekilde geniş çerçevededir. Bu nedenle meslekî yeterliliğin en önemli ayağı olan bu ders verimli şekilde uygulanmamaktadır. Dolayısıyla temel din hizmetlerinde Kur'ân/dua tilaveti ve öğreticiliğini yeterli düzeyde yapamayan mezunlar verilmektedir. Halbuki ilahiyat mezunu hangi kurumda görev yaparsa yapsın asgari düzeyde din hizmetleri alanında meslekî uygulama yapması/yapabilmesi ilahiyatçı kimliğinin gereğidir. Bunun en temel çözümü, Kur'ân okuma yetkinliği sağlayacak şekilde İlahiyat Fakültelerine giriş yeterliliği aranmasıdır. Ancak köklü sistem sorunu çözülemese bile mevcut durumda oluşturulacak müfredat, ders içeriği ve sağlıklı ders ortamı ile asgari yeterliliğin belli oranda sağlanması mümkündür. Bu çalışmada söz konusu görevlerde Kur'ân ve dua tilavetinin önemi, fakültelerde bu dersin müfredat, uygulama durumu, dersin mevcut ilahiyat sisteminde imamlık-müezzinlik kapsamında olması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca ilahiyatların bölünmesi veya seçmeli derslerin yaygınlaştırılması durumunda Kur'ân kursu öğretim yöntemleri, vaizlik, manevî danışmanlık vb. diğer din hizmeti alanlarına hitap eden derslerin olabileceği belirtilmiştir. Çalışma yapılırken uzun süre gözlem, uygulama yapılmış ve ilahiyat, müfredat ve din hizmetlerine dair literatür taranmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kıraat İlmi, İlahiyat Fakültesi, Din Hizmetleri, Hitabet ve Meslekî Uygulama, İmamlık-Müezzinlik, Tilavet Yetkinliği

**Problems and Suggestions of Rhetoric al-Khitāba (Oratory) and Professional Practice Course in Theology
Faculties - In the Context of Recitation Sufficiency –**

Abstract

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi, hhhavuz@aku.edu.tr ORCID: 0000-0003-4388-9383.

One of the most important duties of the Faculties of Theology is to train personnel for the profession. In this context, the majority of the graduates work as imāms, muezzins and Qur'ān Course instructors in the Presidency of Religious Affairs, religion teacher and Imām Hatip High School Vocational Courses teachers in the Ministry of National Education. The most basic sufficiency in working in these institutions is the recitation of the Qur'ān and the proper reading of verses and prayer texts in professional practice. This is the main subject of the course generally called " al-Khitāba (oratory) Professional Practice". The subject of the course in question is broad, including religious oratory issues. It is difficult to say that this course, which is the basis of professional sufficiency, can be applied efficiently. Graduates who cannot perform the duties of imāmate-muezzin, Qur'ān/prayer recitation and teaching at a sufficient level are given. The most basic solution to this is to solve the problem of entrance qualification to the Faculty of Theology by providing the sufficiency to read the Qur'ān. However, even if the deep-rooted system problem cannot be solved, it is possible to achieve minimum proficiency to a certain extent with the current curriculum, course content and healthy course environment. In this study, it is stated that the importance of Qur'ān and prayer recitation in these duties, the curriculum and application status of this course in faculties, and that the course should be within the scope of imāmate-muezzinship in the current theology system. In addition, in case the theologies are departmentalized or elective courses are expanded, Qur'ān course teaching methods, preaching, spiritual counseling, etc. It has been stated that there may be courses addressing other areas of religious service. While carrying out the study, systematic observation and practice were carried out for a long time and literature on theology, curriculum and religious services was scanned.

Keywords

The Science of Qirā'āt, Faculty of Theology, Religious Services, al-Khitāba (Oratory) Professional Practice, Imāmate-Muezzins, Sufficiency in Recitation.

مشكلات ومقترحات مقرر درس الخطابة والممارسة المهنية في كليات اللاهيات (في اطار كفاءة التلاوة)

المخلص

من أهم واجبات كليات اللاهيات تدريب الموظفين. وفي هذا السياق، يعمل غالبية الخريجين كأئمة ومؤذنين ومعلمي دورات القرآن الكريم في رئاسة الشؤون الدينية، ومدرسين دينيين في وزارة التربية الوطنية، ومدرسي الدورات المهنية في مدارس الإمام الخطيب الثانوية. إن الكفاءة الأساسية في العمل في هذه المؤسسات هي تلاوة القرآن الكريم وبالتالي القراءة الصحيحة للآيات ونصوص الأدعية في الممارسة المهنية. هذا هو الموضوع الرئيسي للدورة الذي يسمى عمومًا "الخطابة والممارسة المهنية". موضوع هذه الدرس واسع جدًا، بما في ذلك الموضوعات الخطابية الدينية. ولهذا السبب فإن هذا المقرر الذي هو أساس المهنة لا يمكن تطبيقه بكفاءة. ولذلك، يتم تخريج الطلاب الذين لا يجيدون العمل إمامًا ومؤذّنًا وتلاوة القرآن الكريم وتعليمه. ومع ذلك، يجب أن يكون خريج اللاهيات قادرًا على ممارسة المهنة في مجال الخدمات الدينية. الحل الأساسي لذلك هو تحسين شروط القبول في كلية اللاهيات لضمان الكفاءة في قراءة القرآن. ومع ذلك، في الوضع الحالي، من الممكن تحقيق الحد الأدنى من الكفاءة إلى حد ما في المنهج الدراسي ومحتوى الدورة وبيئة الفصل الدراسي الصحية. في هذه الدراسة، يتم توضيح أهمية تلاوة القرآن والصلاة في الواجبات المهنية، والمناهج الدراسية وحالة التطبيق لهذا المقرر في الكليات، وحقائقه أن المقرر يجب أن يكون ضمن نطاق الإمام المؤذن في الوضع الحالي. بالإضافة إلى ذلك، فقد ذكر أنه في حالة وجود تقسيم أو توسيع المقررات دروس اختيارية، فقد تكون هناك دورات تتناول مجالات أخرى من الخدمة الدينية مثل أساليب تعليم القرآن، والوعظ، والإرشاد الروحي. أثناء إجراء الدراسة، تم إجراء المراقبة والممارسة المنهجية لفترة طويلة وتم فحص الأعمال المتعلقة باللاهيات والمناهج والخدمات الدينية.

الكلمات المفتاحية

علم القراءة، كلية اللاهيات، الخدمات الدينية، درس الخطابة والممارسة المهنية، الامامة والاقامة، كفاؤة التلاوة.

Giriş

İlahiyat Fakültelerinin amaçları arasında -ilk açılışında yüksek dîniyyât mütehasşısı yetiştirme amacı olsa bile-² mesleğe eleman yetiştirme görevi de bulunmaktadır.³ Bu da Diyanet İşleri Başkanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve diğer kurumlara görevli yetiştirmektir.⁴ Bugün İlahiyat Fakültesi mezunlarının büyük çoğunluğu MEB'te görev olsa da son yıllarda din hizmetleri alanında da ilahiyat mezunu sayısı hızla artmıştır. (2024 yılı itibarıyla azaltılmaya başlanmıştır). Mezun sayısının artması sebebiyle Diyanet İşleri Başkanlığı bu mezunlara önemli ölçüde kontenjan ayırmaktadır. Fakat yüksek kontenjanların tam aksine mezunlar arasında Diyanet'in din görevlisi sınavlarına hazırlanıp sınava girebilme yeterliliği olan veya görev yapmaya kendini hazır hissedemeyen öğrencilerin giderek azaldığı görülmektedir. Ayrıca, hâlihazırda okuyanlar ve mezunlar arasında, namaz kırdırma pratiğini hiç yapmayan öğrenciler bulunmaktadır. Bu durum, öğrenciler görev olarak imamlık ve müezzinlik düşünmeseler bile İlahiyat fakültesinin temel yeterlilikleri açısından vahim bir durumdur. Halbuki İlahiyat Fakültesi mezununun diğer yeterliklerinin yanında⁵ en temel yeterlilik olan Kur'ân okuma, genel din bilgisi ve ibadetlerde, merasimlerde uygulama becerisine (imamlık, müezzinlik ve diğer temel din hizmetler) sahip olmaları gerekir.⁶ Hitabet dersi meslekî din eğitiminin bir parçasıdır. Bu ders normal din eğitiminin konusu değildir. İlahiyat Fakültesinde de meslekî öğretim yapıldığına göre söz konusu öğretmenlik ve imamlık-müezzinlik, Kur'ân kursu öğreticiliği gibi görevlerde tilavet yetkinliği açısından asgari düzeyde beceri sahibi olması gerekir. Toplumda meslekî alt yapısı yeterli olup çokça İHL mezunlarının veya sıradan vatandaşların olduğu bir vasatta uygulama olarak beceri yeteneğine sahip olmayan kişinin İlahiyat Fakültesinden mezun olması görev alanlarında toplumsal sıkıntılar oluşturmaktadır.⁷

Mevcut şartlarda lisans öğrencileri meslekî uygulamada asgari yeterliliği kazanmak durumundadırlar. Dolayısıyla bu dersin farklı gerekçelerle önemsizleştirilmemesi gerekir. Nitekim İHL sürecinde bile bu dersin önemi vurgulanmakta ve daha verimli olabilmesi için birtakım yöntemler önerilmektedir.⁸

Hitabet ve Meslekî Uygulama dersi Yüksek İslam Enstitülerinden itibaren İlahiyat Fakültelerinin müfredatında yer almıştır.⁹ Bu ders, 2009 yılından sonra bütün ilahiyatların programlarında yer almaya devam etmiştir.¹⁰ Ancak dersin sayısı, dönemi içeriği gibi meselelerde fakülteler arasında birliktelik bulunmamaktadır.¹¹ İlahiyat Fakülteleri baştan beri program itibarıyla meslekî olarak zayıf kalsa da¹² öğrenci

² Kasım Kocaman, "Türkiye'de Din Hizmetleri Bağlamında Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", *Turkish Studies* 14/4 (2019), 2532.

³ Ramazan Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (2006), 105; M. Şevki Aydın, "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, (2004), 24; Saadettin Özdemir, "Din Hizmetleri Alanındaki Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü", *Yüksek Din Öğretimi*, ed. Z. Şeyma Altın (İstanbul: Dem Yayınları, ts.), 401.

⁴ Kocaman, "Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", 2529.

⁵ Ayşe Zişan Furat, "Tilavet yeterliliğinin dışında diğer yeterlilikler için bk. Nitelikli Din Görevlisi Yetiştirmede İlahiyat Fakültelerinde Sürdürülen Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Yeterliliği: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Konu Hakkındaki Düşünceleri", *Marife* (Bahar 2012), 83-110.

⁶ Ahmet Yaman, "Müzâkereler (Mustafa Öztürk)", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 64.

⁷ Ahmet Onay, "Yüksek Din Öğretiminde Nitelik veya Amaç Sorunu", *Yüksek Din Öğretimi*, ed. Z. Şeyma Altın (İstanbul: Dem Yayınları, ts.), 101.

⁸ Nazif Yılmaz, "İmam Hatip Liselerinde Hitabet Dersi Öğretim Yöntemleri", *İmam Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalıdır?* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 205-210.

⁹ Cağfer Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 222.

¹⁰ Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", 224.

¹¹ Kocaman, "Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", 2539, 2540.

¹² Mualla Selçuk, "Dinî Hitabet Uygulamalarımız", *İslami Araştırmalar* 5/3 (Temmuz 1991), 165-174; Kocaman, "Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", 2532; Mustafa Öztürk, "İlahiyatın adı ve amaçları ne olmalıdır?", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 46.

sayısının çoğalmas ve diğer yapısal problemlerle bu alandaki eksiklikler daha belirgin olmuştur. Bunun en temel sebebi yapısal problemler olmakla birlikte ders müfredatının içeriği ve uygulamaya yeterince önem atfedilmemesidir. Burada daha nitelikli din hizmetleri elemanı yetiştirme için Kur'ân okuma dersindeki temel problemlerin çözümü gibi daha geniş bir yenilenmeye ihtiyaç olduğu açıktır. Bu başlı başına problematik bir konudur.¹³

Bu çalışmada, yapılan önerilerle, nitelikli din görevlisi yetiştirmeden ziyade Diyanet Akademisine hazırlanacak aday yetiştirme veya diğer kurumlarda görev alanlar için zikredilen söz konusu temel beceriyi yapabilme amaçlanmaktadır. Bu çerçevede fakültelerin programında yapılabilecek küçük bir değişiklikle ve dersin içeriğinin daha dar kapsamda düşünülerek yapılabilecek iyileştirme üzerinde durulmuştur. Söz konusu görevlerde Kur'ân ve dua tilavetinin önemi, fakültelerde bu dersin müfredat, uygulama durumu ve dersin mevcut ilahiyat sitesinde imamlık-müezzinlik ve Kur'ân kursu öğreticiliğini kapsayacak şekilde olması gerektiği ve iyi bir koordine ile asgari yeterliliğin sağlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, İlahiyat Fakültelerinin bölümlere ayrılması veya seçmeli dersler sunulması durumunda, vaaz, manevî danışmanlık gibi diğer din hizmeti alanlarına yönelik derslerin eklenebileceği; ancak asıl temel problemin Kur'ân okuma konusundaki yetersizlikten kaynaklandığı ifade edilmiştir. Çalışma yapılırken uzun süre gözlem, uygulama yapılmış ve ilahiyat, müfredat ve din hizmetlerine dair literatür taranmıştır.

Hitabet dersi konusunda bazı önemli çalışmalar yapılmıştır.¹⁴ Bu çalışmalardan istifade edilmiştir. Söz konusu çalışmalar bu dersin fakülte düzeyinde sıkıntılarını ortaya koyan çalışmalardır. Bu çalışmada ise mevcut problemler dile getirilmekle birlikte, imamlık ve müezzinlikte asgari düzeyde tilavet yetkinliğinin kazandırılması amacıyla dar kapsamlı bir müfredat önerilmiş; ayrıca din hizmetlerine yönelik seçmeli derslerin eklenebileceği ifade edilmiştir.

1. Hitabet ve Meslekî Uygulama Dersinde Kur'ân ve Dua Tilaveti

Din hizmeti, gerçekten çok kapsamlı ve özellikli bir hizmettir. İmamlık, müezzinlik, Kur'ân kursu öğreticiliği, manevî danışmanlık, vaizlik gibi konular İlahiyat Fakültelerinin alana yönelik özel program ile uygulama yapabileceği derslerdir. Mevcut ilahiyat yapısında bu alanların hepsine hitap edecek bir programın tam manasıyla uygulanması mümkün görünmemektedir.¹⁵ Hitabete dair diğer konular müfredatlarda yer alsada meslekî uygulamanın temelini, cami hizmetlerinde Kur'ân okuma, belirli duaları okuma ve bu uygulamaların yapılması oluşturmaktadır.¹⁶ Din hizmetlerine dair görevlerde dua ve âyetlerin doğru telaffuz edilmesi ilahiyat alanının temel yetkinliğini oluşturmaktadır.¹⁷

Meslekî din öğretiminin son aşaması olan İlahiyat lisans eğitiminde en temel derslerden olan *Hitabet ve Meslekî Uygulama* dersinde tilavet edilecek âyet ve dualar çokça yer almaktadır. Bu konudaki yeterlilik de diğer konuların temelini oluşturmaktadır. Bu âyet ve duaların doğru telaffuz edilmesi ve uygun bir üslupla

¹³ Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", 101.

¹⁴ Bu çalışmalar için bk. Mustafa Kara vd., "Hitabet ve Meslekî Uygulama Derslerinin Öğrenci Gelişimine Katkı Düzeylerinin İncelenmesi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023); Mustafa Kara vd., "'Hitabet ve Meslekî Uygulama' Dersleri Müfredatına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/25 (2024), 134-171; .Hacı Mustafa Kiriş, "Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2022); Recep Uçar - Mustafa Bozkurt, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Hitabet Öz Yeterlik Algılarına Yönelik Bir Araştırma", *Marife: Bilimsel Birikim* 21/2 (2021), Hatice Kılıçarslan, *İmam Hatip Liseleri ile İlahiyat Fakültelerinde Hitabet ve Meslekî Uygulama Dersinde Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Görüşlerin İncelenmesi* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

¹⁵ Mevlüt Uyanık, "Müzâkereler (Mustafa Öztürk)", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 95, 96.

¹⁶ Faruk Tut, *Osmanlılar'da İmam Hatiplik Müessesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 17; Nazif Yılmaz, "İmam Hatip Liselerinde Hitabet Dersi Öğretim Yöntemleri", 206.

¹⁷ Kiriş, "Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü", 252; Ali Rıza Gül, "Yüksek Din Eğitimi Kurumlarında Değişim ve Yenilenmenin Gerekçeleri", *Eskişehir Osmanoğlu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2016), 15.

okunabilmesi, Kur'ân okuma dersleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu derste meydana gelen eksiklikler ya da kazanımlar meslekî uygulamada da kendisini göstermektedir. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerini doğru telaffuz eden, tecvid ve mehâric-i hurûfu bir hocadan ahzeden/alan bir öğrenci bu dersin dua ve âyetlerini de doğru ezberleyecek ve okuyacaktır.¹⁸ Hassaten imamlık görevinde âyetlerin ve duaların doğru okunması ve ezberlenmesi tercih edilen bir husustur.¹⁹ Nitekim bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) bunun önemini şöyle izah etmiştir:

“Cemaata Kur'ân'ı en iyi bilen ve okuyanları imam olsun. Kur'ân bilgisinde eşit iseler, sünneti en iyi bilen; eğer sünnet bilgisinde de denk olurlarsa, önce hicret etmiş olan; hicret etmekte de aynı iseler, yaşça en büyükleri imam olsun. Hâkim ve yetkili olduğu yerde kişiye, izni olmadıkça bir başkası imam olmaya kalkmasın. Hiç kimse, başkasının evinde, izni olmadıkça ev sahibinin özel yerine oturmasın” (Müslim, Mesâcid 290). *“Kur'ân'ı en iyi okuyanın imam olsun.”* (Ebû Davûd, "Salât", 61).²⁰

Kur'ân âyetlerinin ezbere okunması, cehrî namazlarda, namaz sonrası aşır tilavetlerinde, mukabelelerde ve Kur'ân kursları ile yaz kursları gibi Kur'ân öğretimi faaliyetlerinde büyük önem taşımaktadır. Duaların ezbere ve doğru bir şekilde okunması ise nikâh, mevlid, cuma ve bayram namazları, sohbet, vaaz ve diğer merasimlerde ön plana çıkmaktadır.

2. İlahiyat Fakültelerinde Hitabet ve Meslekî Uygulama Dersi, Sorunları ve Çözüm Önerileri

Bu dersin adı, bazı fakültelerde farklı olsa da genel olarak *“Hitabet ve Meslekî Uygulama”* şeklindedir. Bu dersin, 2013 yılı ilahiyat programında sadece 4. sınıfın son döneminde verildiği,²¹ hâlihazırda bazı İlahiyat Fakültelerinde zorunlu,²² bazılarında ise seçmeli ders olarak²³ verilmektedir. Fakültele göre dersin kredisi, dönemi, uygulama ve teorik olması farklılık arz etmektedir. Mevcut durumda genelde 2 kredi olarak teorik veya sadece uygulamalı olarak 4. sınıf 7. dönemde yapıldığı görülmektedir.²⁴ Ancak dersin bazı İlahiyat Fakültelerinde zorunlu ders kapsamında yer almadığı görülmekte, son sınıfta *Kur'ân-ı Kerim ve Tecvid* dersinin *“Meslekî Hitabet”* olarak yapıldığı görülmektedir.²⁵

Dersin içeriğine ve hedeflerine baktığımızda da çok geniş bir kazanımın ağına olduğu görülmektedir. Bu kazanımlar, *“öğrencilerin hitabet ve meslekî uygulamalarının din hizmetlerindeki önemini kavraması, toplumla iletişim kurma becerisi kazanması, din hizmeti uygulamalarının aşamalarını bilmesi, farklı mekân ve ortamlarda din hizmeti uygulamalarını usûlüne uygun olarak gerçekleştirmesi, imam hatiplik, müezzinlik, vaizlik ve Kur'ân öğreticiliği uygulama becerileri kazanması ve din hizmeti uygulamalarını yapmaya istekli olması”* şeklinde belirtilmektedir.²⁶ Dersin içeriği genelde *“hitabetin anlamı, önemi, çeşitleri, dinî hitabet türleri”* gibi konuların teorik olarak verilmesi ve *“bazı duaların dinlenmesi”* şeklindedir.

¹⁸ Hasan Kamil Yılmaz, “Din Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler”, *Din Görevlisi Rehberi* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 39, 40.

¹⁹ Cafer Sadık Yaran, *İlahiyatçılık ve din Görevliliği Meslek Ahlakı* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 182.

²⁰ Diğer rivayetler ve değerlendirmesi için bk. Ömer Faruk Oğuz, İmamlıktaki Liyakat Sıralaması ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 6-111.

²¹ Karadaş, “İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi”, 259.

²² Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (OMÜİF), “Dersler ve İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023); Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (RTEÜ), “Bilgi Paketi Ders Programı”, (Erişim 17.07.2023); Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (UÜİİF), “Ders Planları ve Ders İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023); Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (TÜİF), “Ders İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023).

²³ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (MÜİF), “Ders Programları/İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023); Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AÜİF), “Ders Müfredatları”, (Erişim 17.07.2023).

²⁴ Hacı Mustafa Kiriş, “İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme”, *TOBİDER International Journal of Social Sciences* 7/3 (2023), 286; Erciyes Üniversitesi (ERÜ), “Müfredat Dersleri ve AKTS Kredileri”, (Erişim 16 Nisan 2024).

²⁵ Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), “Bilgi Paketi & Ders Kataloğu”, (Erişim 29 Ağustos 2024).

²⁶ Kara vd., “Hitabet ve Meslekî Uygulama’ Dersleri Müfredatına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)”, 141.

Hitabet ve Meslekî Uygulama dersinin konuları görüldüğü gibi çok geniş yelpazededir. Bu konular içinde dinî alanda gerekli olan her teorik bilgi ve uygulama bulunmaktadır. Halbuki vaaz,²⁷ dinî merasimler, imamlık ve müezzinlik, dinî rehberlik gibi konuların her biri farklı bir dersin konusudur.²⁸ Dolayısıyla hâlihazırda bütün bu konuların bir veya iki dönemlik derste işlenebilmesi mümkün görünmemektedir. Hal böyle iken iki dönemlik derste öncelikle imamlık ve müezzinliğin ve diğer din görevliliklerinin temel konu ve duaların belletilmesi veya tekrar edilerek pekiştirilmesi varsa hataların düzeltilmesi elzem görünmektedir. Nitekim günümüzde de hem İHL²⁹ okullarında hem İlahiyat Fakültelerinde adı “Hitabet” olan dersinin içeriğinin daha çok cami içi din hizmetlerini esas aldığı söyleyebiliriz.³⁰

Söz konusu derste çoğu zaman da dua ve uygulama konularının takip edilmesi ve hataların düzeltilmesi tam manasıyla mümkün olmamaktadır. Bu da meslekî uygulama esnasında hatalı okumalara sebebiyet vermekte, ilahiyat öğrencisinin toplumda itibarını zedelemektedir.³¹ Dolayısıyla, din görevliliğinde, diğer kurumlardaki derslerde ve dinî merasimlerde görülen tilavet yetersizliği, hoş karşılanmayan durumlara neden olmaktadır.³² Bu sebeple imam-müezzinlerin, ilahiyat mezunlarının toplumda saygınlık kazanabilmesi ve itibarını koruyabilmesi için mesleğin topluma bakan yönü ihmal edilmemelidir. İmamlık ve müezzinlik temel becerisi ve diğer meslekî uygulamalar, -Kur’ân kursu, İHL süreci ile beraber- lisans döneminde gözden geçirilmeli ve bu konuda asgari yeterlilik sağlanmalıdır.³³ Çünkü İlahiyat Fakültelerinin de bu temel yeterliliği sağlamada sorumluluğu vardır.³⁴ Hassaten Diyanet İşleri Başkanlığının din görevliliği sınavlarında aradığı temel yeterlilik şartlarının başında Kur’ân okuma olması, ilaveten dinî bilgilerle beraber “Hitabet” dersi altında imamlık ve müezzinlikte bazı dua ve uygulamaların doğru okunmasının olması bu sorumluluğu daha da artırmaktadır.³⁵

Mevcut durum itibarıyla İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân okumada sıkıntıların olması,³⁶ Hitabet dersinde dua ve âyetlerin ezberlenmesinde de büyük sıkıntılara sebep olmaktadır. Meslekî açıdan İmam Hatip

²⁷ Vaizlik özellikleri için bk. Mehmet Korkmaz, “Vaizlik Eğitimi Açısından İlahiyat Lisans Programlarının Değerlendirilmesi ve Bir Sertifika Programı Önerisi”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II (17-18 Aralık 2011, Ankara)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 338.

²⁸ Yüksek İslam Enstitüsünde “Hitabet ve İrşâd” adlı ders vardır. Karadağ, “İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi”, 246.

²⁹ Bu ders genel İHL okullarında cami ve uygulama kısmının kaldırılmasında yarar vardır. Ancak bazı öğrenciler için köy camilerinde uygulama yapmak mümkündür. Çünkü İHL okulların öğrenciler imam ve müezzin olmak için gelmemektedir. Böyle durumda onlara Hitabet ve Meslekî Uygulama dersini zorlamak dini eğitim açısından sıkıntılıdır. Bu ders özel seçilmiş alt yapısı olan öğrenciler için Meslekî/İlahiyat Proje İHL okullarında okuyacak ve mesleğe veya İlahiyat Fakültesine gidecek öğrenciler için uygulanabilir. Bazı çalışmalarda bu dersin önemine binaen İHL okullarında baraj dersi olması gerektiği ifade edilmiştir. bk. Ömer Demir, “İmam Hatip Liselerinde Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretimi ve Mesleki Uygulamalar”, *EKEV Akademi Dergisi* 17/57 (2013), 511. Ancak biz sadece olmasını istediğimiz Meslekî/İlahiyat Proje İHL okullarında olmasını uygun buluyoruz. Zira diğer İHL okulları çok çeşitli programlar uygulamakta ve öğrencilerin büyük çoğunluğu bu alanda çalışmayı düşünmemektedirler. Bu sebeple normal İHL okullarında bu ders Müslümana lazım olacak miktarınca bazı dualar çerçevesinde verilmelidir.

³⁰ Şükrü Keyifli, “Dinî İletişim Yeterliliği Açısından Hitabet ve Mesleki Uygulamalar Dersi ile İlgili Araştırma”, *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1/2 (2017), 265.

³¹ Kiriş, “İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme”, 287.

³² Kara vd., “Hitabet ve Mesleki Uygulama Derslerinin Öğrenci Gelişimine Katkı Düzeylerinin İncelenmesi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, 139.

³³ Necati Döğüş, “Osmanlı Devleti’nde İmamların Eğitimi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/3 (2022), 1524.

³⁴ Ömer Demir, “İlahiyat Son Sınıf Öğrencilerinin Dini Hitabet Yeterlilikleri DİB ve Din Görevlileri ve Din Hizmetleri ile İlgili Görüşleri”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2019), 81.

³⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Diyanet Akademisi Aday Din Görevlileri Mesleki Eğitim Programı 2023 (İmam-Hatip)”, (Erişim 28 Aralık 2023); Kiriş, “Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü”, 261.

³⁶ İlahiyat Fakültelerindeki Kur’ân Okuma dersinin problemleri için bk. Ahmet Gökdemir, “Kur’ân Okuma ve Tecvid Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, (2019), 17-42; Recep Koyuncu, “Kur’ân Okuma ve Tecvid Dersi Bağlamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân Eğitim ve Öğretimi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019); Kadir Taşpınar, “Kur’ân-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir Değerlendirme (RTEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân Eğitim ve Öğretimi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019); İshak Kızılaslan, “İngilizce İlahiyat

Liselerinin zayıflaması, İlahiyat Fakültelerini de bu alanda olumsuz etkilemiş ve zayıflatmıştır. İlahiyatlarda hiçbir meslekî elemenin yapılmaması başta Kur'ân tilaveti, meslekî tecrübe, imamlık-müezzinlik gibi meslekî uygulamaların olmaması, bununla birlikte fakültelerin kurumsal bir misyon üstlenmemesi, dersin teorik işlenmemesi ve gerekli ortamın hazırlanmaması gibi sebeplerle öğrencilerin meslekî uygulamalarda yetersiz duruma geldikleri düşünülmektedir. Mevcut durumda, meslekî uygulamaya dair bazı ezber okumalar yapılmaya çalışılsa da zaman darlığı gibi nedenlerle yeterli düzeye ulaşılamamakta; altyapısı hazır olan öğrencilerin mevcut hataları da düzeltilememektedir. Bu durum, Diyanet Akademisi'ndeki İlahiyat ve İHL hafız öğrenciler arasında okuma ve ezber düzeyinde açıkça gözlemlenmiştir.

İlahiyat Fakültesinde yapılan bir araştırmada, ezan, kamet, salâ gibi müezzinlik uygulamalarını usûlüne göre yerine getirme konusunda % 40 oranında kendini yeterli gördüğü tespit edilmiştir.³⁷ Namazları usûlüne uygun kıldırma, ilkelerine uygun hutbe ve vaaz sunma, usûlüne uygun müezzinlik yapma, çeşitli duaları (nişan-nikah-hatim-yemek-yağmur-açılış, vb.) usûlüne uygun yapma, cenaze ile ilgili dinî görevleri usûlüne uygun yapmada kendinin yeterli görenlerin oranı % 70 civarındadır.³⁸ İlahiyat Fakültelerinde yapılan bir araştırmaya göre öğrencilerin büyük çoğunluğu din eğitimi açısından bu dersi yeterli bulmamaktadırlar.³⁹ Zikredilen yeterlilik oranlarına göre, öğrencilerin % 30 ila % 40'ının temel duaları okuyamayacağını ve din hizmetlerini yerine getiremeyeceğini ifade etmesi ve mevcut eğitimi yetersiz bulmaları, eğitimin ve yeterlilik düzeyinin mevcut durumunu net bir şekilde ortaya koymakta ve önlem alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Yapılan bazı saha çalışmalarında da ilahiyata gelen öğrencilerin bazılarının hutbe duaları ve diğer duaların ezberletilmesini gereksiz gördüğü zikredilmektedir.⁴⁰ Ayrıca mevcut durumda hiç vakit namazı özellikle Cuma namazı kıldırma ve mesleğe dair hiçbir tecrübe yaşamayan çokça öğrenci bulunmaktadır.⁴¹

Elbette yeni mezun olacak görevli adayından alana dair her bir görevi tam manasıyla yapması beklenemez. Ancak, Kur'ân tilaveti ile beraber temel meslekî uygulamalar, ilahiyat mezunlarının dışı yansıyan en belirgin özelliği ise, imamlık-müezzinlik ve bazı temel meslekî uygulamalar bu mesleğin en görünür yüzü ve temel işlevidir. Nasıl ki, yeni mezun bir doktor adayından temel tıp bilgilerini bilmesi, hasta muayenesi yapabilmesi bekleniyorsa ilahiyat mezunundan da temel dinî bilgileri bilmesi ve öğretebilmesi, Kur'ân okuması, okutması ve temel din hizmeti uygulamalarını yapabilmesi beklenmektedir. Bu noktada bir ilahiyat öğrencisi veya mezunu "Ben namaz kıldırıyorum." veya "Dua edemiyorum" deme şansına sahip değildir.⁴² Her ne kadar ilahiyat mezunlarının büyük çoğunluğu öğretmenlik mesleğini düşünse de zikredilen

Programı'ndaki Kur'ân-ı Kerim Derslerinin Uygulanmasında Karşılaşılan Problemler (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Türkiye'de Kur'ân ve Kıraat Eğitimi*, ed. Ahmet Gökdemir (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021); Mehmet Maşuk Acar - Muhammet Fatih Genç, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/2 (2022), 605-630.

³⁷ Kiriş, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet Ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme", 288.

³⁸ Hacı Mustafa Kiriş, "Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri Bağlamında İlahiyat Fakültesi Lisans Programlarının İşlevselliği", *CUJOSS* 42/2 (2018), 60.

³⁹ Adem Korukçu, "Dini Hitabet Dersi Bağlamında İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II* (2013), 373; Saadettin Özdemir, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Programı ile İlgili Görüşleri: SDÜ İlahiyat Örneği", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019), 9.

⁴⁰ Kara vd., "Hitabet ve Mesleki Uygulama Derslerinin Öğrenci Gelişimine Katkı Düzeylerinin İncelenmesi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", 151.

⁴¹ Demir, "İlahiyat Son Sınıf Öğrencilerinin Dini Hitabet Yeterlikleri DİB ve Din Görevlileri ve Din Hizmetleri ile İlgili Görüşleri", 87.

⁴² Adnan Demircan, "Müzakereler (Mustafa Öztürk)", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 62; Yaman, "Müzâkereler (Mustafa Öztürk)", 69.

din hizmeti yeterlilikleri bize göre ilahiyat alanının temel gereklilikleridir.⁴³ Ayrıca din derslerinde ilgili konuların olduğu ve öğretmen adaylarının da meslekî uygulama derslerine girebildikleri unutulmamalıdır.⁴⁴

İlahiyat Fakültelerine farklı seviyelerde gelen her öğrenciye bu konuda istenilen seviyenin kazandırılmayacağı aşikardır.⁴⁵ Ancak mevcut sistemde yani meslekî açıdan yeterli seviyede gelinmemesi durumunda bile bu derste en asgari olarak duaları ezbere okuma ve uygulamada temel yeterlilik kazandırılması mümkün olabilir. Alt yapısı müsait olan öğrencilerin daha iyi yetişmesi, yeterliliği olmayan öğrencilerde de doğru okuma ve namazda/müezzinlikte/merasimlerde doğru uygulama asgari düzeyde sağlanabilir. Bu şekilde İlahiyat Fakültelerinin meslekî statüsü meslekî uygulamada da geliştirilerek bu mesleğin yani Din Hizmetleri/İHL Meslek Dersleri/Din Dersinin statüsü ve toplumsal değeri yükseltilebilir.⁴⁶

Bu konuda köklü çözüm Kur'ân okuma, Arapça ve diğer meslek derslerinde olduğu gibi Kur'ân kursu, İHL, İlahiyat ve Diyanet Akademisi olarak hiyerarşik bir silsilenin oluşturulmasıdır.⁴⁷ Kur'ân kursu ve nitelikli İHL ayağı olmadan temel yeterliliği sağlam imam ve müezzin adayının sadece İlahiyat Fakültelerinde tam manasıyla yetiştirilemeyeceğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu noktada ideal görevli yetiştirme tilavet yetkinliği açısından da olsa uzun süreç gerektirmektedir. Nitekim Osmanlı'da din görevlileri sıbyân mektebinden sonra orta ve yüksek seviyede medresede yani Dâru'l-Kurrâ'da yetişmekte idi.⁴⁸ Osmanlılarda 16 yıllık bir süreçte⁴⁹ yapılan eğitim süreci elbette bir yıllık ders sürecinde yapılamaz. Bu sebeple mevcut sistemde Osmanlı Dâru'l-Kurrâları gibi⁵⁰ ilahiyat Fakültelerinin dört başı mamur imam ve müezzin yetiştirmesi mümkün görünmemektedir. Zira İlahiyatın yoğun müfredat yapısı buna imkân vermemektedir. Ancak İlahiyatların bölümleşmesi⁵¹ halinde bu konuda bir nebze iyileşme sağlanabilir. Bu dersin uygulama yönünün nitelikli olarak İHL⁵² sürecinde kazanılması, Kur'ân tilavetinin de Kur'ân kursu sürecinde öğrenilmiş olması gerekir. Çünkü lisans düzeyinde öğrencilerin yoğun ders müfredatı içinde ilgili dua ve sûrelerin ezberlemesinde, ezber düzeyinde sıkıntılar yaşanmakta ve tilavet noktasında meslekî bir ağız yatkınlığı oluşmamaktadır.⁵³ Hal böyle iken mevcut ilahiyat yapısında da Kur'ân okumaya dair derslerle birlikte Hitabet dersinin, Diyanet Akademisine aday hazırlama amacıyla aday yeterliklerinde aranan şartlara göre yerine getirilmesinde fayda vardır. Dolayısıyla mevcut durumda en azından söz konusu ezber okumalar ve meslekî uygulamalar, İlahiyat Fakültesinde daha pekiştirilmiş ve hatalar düzeltilmiş olarak DİB imamlık-müezzinlik ve Kur'ân kursu öğreticiliği sınavlarına hazırlık oluşturmalıdır. Diyanet Akademisinde adaylar yoğun ve etkili bir ders ve uyum sürecinden geçirilmelidir. Çünkü imamlık-müezzinlik, Kur'ân kursu öğreticiliği, vaizlik gibi görevlerin her biri ayrı bir formasyon gerektirmektedir.⁵⁴

⁴³ Demir, "İlahiyat Son Sınıf Öğrencilerinin Dini Hitabet Yeterlikleri DİB ve Din Görevlileri ve Din Hizmetleri ile İlgili Görüşleri", 86; Uçar - Bozkurt, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Hitabet Öz Yeterlik Algılarına Yönelik Bir Araştırma", 1113. İlahiyat alanında temel yeterlilikler Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikleri Çerçevesinde daha açık bir şekilde ve somut olarak belirtilmelidir. bk. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), "Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikleri Çerçevesi", (Erişim 1 Temmuz 2024).

⁴⁴ Kara vd., "Hitabet ve Meslekî Uygulama Derslerinin Öğrenci Gelişimine Katkı Düzeylerinin İncelenmesi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", 141.

⁴⁵ Kocaman, "Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", 2540.

⁴⁶ Kiriş, "Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü", 269.

⁴⁷ Kur'ân okuma dersleri önerilen bu sistem için "İlahiyat Düzeyi Meslekî Kur'ân Öğretimi Sorunu ve Çerçeve Öğretim Programı/Müfredat Önerisi" adlı çalışmamıza bakılabilir.

⁴⁸ Hayati Tetik, "Osmanlılardan Günümüze İmam-Hatiplik", *Diyanet İlmî Dergi* 37/3 (2000), 124.

⁴⁹ Tut, *Osmanlılar'da İmam Hatiplik Müessesesi*, 18.

⁵⁰ Döğüş, "Osmanlı Devleti'nde İmamların Eğitimi", 1532; Tut, *Osmanlılar'da İmam Hatiplik Müessesesi*, 16.

⁵¹ Bölümleşmenin gerekliliği için bk. Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", 219.

⁵² Meslekî olarak İHL okullarının durumu için bk. Hasan Hüseyin Havuz, "İmam Hatip Lisesi Kur'ân-ı Kerim Dersi Müfredatının Meslekî Öğretim Açısından İşlevselliği -Yapısal Sorunlar ve Öneriler", *Mevzu/sosyal bilimler dergisi* 11 (2024), 81-123.

⁵³ Kara vd., "Hitabet ve Meslekî Uygulama Derslerinin Öğrenci Gelişimine Katkı Düzeylerinin İncelenmesi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", 162.

⁵⁴ Öztürk, "İlahiyatın adı ve amaçları ne olmalıdır?", 48.

Bütün bu şartlar muvacehesinde bu dersin adının kız ve erkekleri de kapsayacak şekilde teorik düzeyde “*Temel Din Hizmetleri Bilgisi*” şeklinde olmasında yarar vardır. İlahiyatların mevcut durumunda yani din hizmetleri, meslek dersleri vs. ayrı bölümlenme olmaması durumunda bu dersin *Hitabet ve Meslekî Uygulama* olarak değil sadece kız ve erkekler için din görevliliğinin (yani imamlık, müezzinlik ve Kur’ân kursu öğreticiliğinde Kur’ân öğretimi ile beraber diğer konuları) temel konuları, duaları ve uygulamaları üzerine yoğunlaşarak yapılmasının daha yararlı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü bugün İlahiyat Fakültesi mezunu doğrudan vaiz olamamakta, imam, müezzin ve Kur’ân kursu öğreticisi adayı olabilmektedir. Söz konusu bu temel yeterlilik üzerine İlahiyat müfredatının seçmeli ders olarak elvermesi veya resmî-gayriresmî bir bölümlenmenin olması halinde din hizmetlerine yönelik ders çeşitliği sağlanabilir.

2.1. İlahiyat Fakültelerinde Olması Gereken Ders ve Müfredatı

Bazı çalışmalarda ilahiyatların asıl amacının imam, müezzin ve vaiz gibi görevlileri yetiştirme olmadığı ifade edilmektedir.⁵⁵ Hakbuki İlahiyat lisans programından beklenen günlük hayatta en somut karşılığı olan imamlık-müezzinlikte bazı duaların ve âyetlerin tilaveti ve uygulama olarak toplumun ihtiyacını karşılamaştır.⁵⁶ Din hizmetlerinde gerekli olan bazı duaların öğretilmesi İHL’de olduğu İlahiyat Fakültelerinde de bir görevdir.⁵⁷ Bunların başında imamlık, müezzinlik ve Kur’ân öğreticiliği gelmektedir. Bu sebeple zorunlu ders kapsamında söz konusu dersin içeriği din görevliliğin gerektirdiği dua ve uygulama bilgisi çerçevesinde düzenlenmelidir. Kız-erkek ayrımı yapılmadan imamlık, müezzinlik ve dinî merasim bilgi ve uygulamaları doğru bir şekilde öğretilmeli ve yaptırılmalı, dua ve âyetler doğru bir şekilde ezberletilmelidir.

Biz, İlahiyat Fakültelerinden mezun olan her bireyden üst düzey imam ve müezzin veya din uzmanı olmasını bekleyemeyiz. Bu beklenti gerçekçi de değildir. Elbette imamlığı ve müezzinliği sanatkarâne ve etkili yapma; ses güzelliğinin yanında özel yetenekler gerektirmektedir. İmamlık-müezzinlik ve Kur’ân öğreticiliğinde yani din hizmeti sunumunda uzmanlık derecesinde bilgi ve uygulamadan ziyade mevcut durum itibarıyla temel uygulamalarda asgari yeterlilik üzerinde durmak gerekir. Bu konuda uzmanlık seviyesi seçmeli olarak alan derslerinin çeşitlendirilmesi ve ilahiyat öğrenci profilinin iyileştirilmesiyle olabilecek durumdur.⁵⁸ İleri seviye uygulama da özel yetenek ve ilgiyi gerektirmektedir.⁵⁹ Bu sebeple Temel Din Hizmetlerinin ötesinde alana yönelik diğer dersler seçmeli olabilir. Öğrenciler, seçeceği hizmet alanı açısından yeterliliğini üst düzeye çıkarmak ve alanda uzmanlaşmak amacıyla bu dersleri alabilirler.⁶⁰

Görev alanına dayalı bölümlenme olsun ya da olmasın, ilk iki yılda derslerin ortak olması ve sonraki yıllarda öğrencilerin ilgi alanlarına göre ders seçmesi yaygın olarak kabul edilen bir yaklaşımdır.⁶¹ Bu çerçevede ortak zorunlu ve seçmeli ders kapsamında önerilen derslerle öğrencilerin ilgi alanlarına göre eksiklerini giderme ve yeteneklerini geliştirme hedeflenmektedir.⁶² Zorunlu ders olarak Temel Din Hizmetleri Bilgisi dersinde *vaaz duaları, hutbe ve duaları, ezan ve duası, kamet, salâ, namaz kıldırma, aşır*

⁵⁵ Sönmez Kutlu, “Müzâkereler (Cağfer Karadaş)”, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 299.

⁵⁶ Aydın, “İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu”, 24; Nevzat Yaşar Aşkoğlu, “İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Öğretime Katkıları ve Kaliteye Yolculuk”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2005), 5.

⁵⁷ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Anadolu İmam Hatip Liseleri Kur’ân-ı Kerim Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 9, 13, (Erişim 5 Mart 2023).

⁵⁸ M. Şevki Aydın, “Müzâkereler (Cağfer Karadaş)”, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 286.

⁵⁹ Karadaş, “İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi”, 235.

⁶⁰ Korukçu, “İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, 169.

⁶¹ Elif İlhan, “Mezunlar Anlatıyor: Üniversite Geneli Seçmeli Dersler Zaman Kaybı mı Yoksa Geleceğe Yatırım mı?”, *Millî Eğitim* 51/236 (2022), 3564, 3565, 3585.

⁶² Korukçu, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, 159; Demircan, “Müzâkereler (Mustafa Öztürk)”, 62.

okuma (namaz sonunda) ve merasim dualarını okuma ve uygulama yapma şeklinde cami merkezli ve temel dinî ihtiyaçları karşılayacak yeterliliklerin kazandırılması amaçlanmaktadır.⁶³ Bunun için İlahiyat Fakültelerinde mevcut haliyle 3. sınıf güz döneminde teorik bir ders, Bahar döneminde de cami ve Kur'ân kursu uygulamalı bir ders olmalıdır.⁶⁴ Mevcut sistemde bölümlenme olsun veya olmasın seçmeli dersler olarak *Temel Din Hizmetleri Bilgisinin* dışında din hizmetleri alanına yönelik seçmeli dersler olmalıdır.

Örnek dersler şöyle olabilir:

Temel Din Hizmetleri Bilgisi Dersi		
3. Sınıf 7. Dönem (Güz)	Temel Din Hizmetleri Bilgisi (Teorik)	Bu derste dualar ezberlenecek ve din görevliliğinin bilgileri, uygulamaları ve incelikleri zikredilecektir. Kız öğrenciler de bu dersi alacaktır. Ezberler: Tekbir, salavât, tehlîl, tahmîd duaları, yemek/iftar duası, cuma/bayram hutbesi duaları, vaaz duaları, ezan ve kamet, salâ sözleri, tesbihat, kurban, hac uğurlama, hatim ve mevlid duaları, nişan/nikah duası, iftar duası, cenaze namazı ve duası, cenaze töreni, sünnet/ad koyma merasimi duaları, tövbe istiğfar ve yağmur duası. Not: Bu derse tilaveti düzgün, imamlık-müezzinlik ve Kur'ân kursu öğreticiliği veya farklı bir din hizmeti tecrübesi olan hocaların girmesi fayda sağlayacaktır.
3. Sınıf 8. Dönem (Bahar)	Temel Din Hizmetleri Uygulaması (Staj)	Bu ders, cami imamlık/müezzinlik ve Kur'ân kursu uygulamasıdır. Erkekler cami, kızlar Kur'ân kursunda uygulama yapacaklardır.

2.1.1. Temel Din Hizmetleri Bilgisi (Teorik, 1 Dönem, 2 Saat)

Bu ders 3. sınıfın birinci yarısında teorik olarak sınıf/cami ortamında verilmelidir.⁶⁵ Çünkü 4. sınıfta öğrencilerin öğretmenlik uygulamasıyla birlikte ders yükü artmakta, görev alma kaygısı ve sınavlara hazırlanma ihtiyacı doğmaktadır. Dersin öncelikle sınıf ortamında, gerektiğinde fakülte camiinde öğretme amacıyla uygulamalı olarak⁶⁶ makul sayıda öğrenci ile işlenmesi, dua ve âyetlerin, ezan ve kametin okunması, namazın kıldırılması gibi hususların uygulamalı ve görsel olarak işlenmesi önerilmektedir.⁶⁷ Ancak vaizlik ve müftülük gibi görevler için gereken daha ayrıntılı bilgiler, din hizmetleri alanına yönelik Hitabet/Vaaz, İrşad ve Manevî Rehberlik gibi derslerde ele alınmalıdır. Öncelikle namaza dair Fatiha, diğer zammı sûreler, Bakara 285-286. (Âmenerrasûlû) ve Haşr 22-24. (Hüvallâhüllezi) âyetleri uygulamalı olarak dinlenmeli, Namaz hareketleri ve tekbir telaffuzları açıklanmalı; fikhî konulara girilmeden, dört rekatlık farz namaz uygulaması sınıf veya cami ortamında yapılmalıdır. Diğer dualar da Diyanet müfredatı çerçevesinde hoca eşliğinde toplu veya ferdi olarak okunmalı, hatalar tashih edilmeli, tilavetin ve uygulamanın makam-musiki tarafına girilmemeli ve ezber okuma seviyesi bakımından sağlam bir temele oturtulmaya çalışılmalıdır. Bu derste tilavetle ilgili uygulama örneklerine ağırlık verilmelidir. Ayrıntılı fikhî konulara girilmeden uygulamaya yansıyan yönüyle namazın nasıl kıldırılacağı ve müezzinlik tesbihatları okutularak ve bireysel olarak uygulatılarak öğretilmelidir. Bu dersin teorik kısmına Kur'ân tilavetine ve din hizmetine daha yakın hocalar -başta Kur'ân hocaları olmak üzere- girmelidir. Mevcut durumda olduğu gibi ders, yalnızca cami uygulaması olarak işlenmemeli ve öğretim üyelerinin bireysel çabalarına bırakılmamalıdır.

⁶³ Kiriş, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme", 288.

⁶⁴ Çağfer Karadaş, bu dersin 7 ve 8. dönemde olmasını teklif etmiştir. Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", 240.

⁶⁵ Kiriş, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme", 290.

⁶⁶ Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde "Hitabet ve Mesleki Uygulama dersi" kapsamında ilahiyat son sınıf öğrencilerinin İlahiyat Uygulama Camii'nde vaaz ve hitabet uygulamaları yaptığı ifade edilmiştir. Dicle Üniversitesi (DÜ), "2022-2023 Öğretim Yılı Hitabet ve Mesleki Uygulama Etkinlikleri", (Erişim 2 Temmuz 2024).

⁶⁷ Mustafa Yılmaz, "Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretim Yöntemleri", *İmam Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalıdır?* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 192.

Bu derste *Din Görevlisinin El Kitabı*,⁶⁸ *Din Görevlileri İlmihali Dua Rehberi*⁶⁹ *Diyanet Din Görevlisi Rehberi*, *Dinî Hitabet adlı*⁷⁰ adlı eserlerden yararlanılabilir.

Dersin içeriği şöyle olabilir:

Temel Din Hizmetleri Bilgisi Dersi (Teorik) Haftalık Ders İçerikleri	
Hafta	Konular
1	Dersin işlenişi, müfredat ve genel durumun analizi, imamlık ve müezziniğin önemi
2	Fatiha sûresi ve kısa sûrelerin okunması, bazı Kur'ân tilaveti eksiklikleri
3	Hutbe (cuma ve bayram) ve vaaza başlama duaları okuma, ezber ve Örnek uygulama
4	Hutbe (cuma ve bayram) ve vaaza başlama duaları okuma, ezber ve örnek uygulama
5	Ezan ve kamet, salâ, tesbihat duaları okuma ve ezber (doğru okuma çalışması)
6	Ezan ve kamet, salâ, tesbihat duaları okuma ve ezber
7	Cuma, bayram, teravih, tesbih namazı ve duaları, salavat, tekbir okuma
8	Namaz sonrası aşır okuma
9	Hatim ve hatim duası
10	Hatim ve hatim duası
11	Yemek, iftar, kurban ve ezan ve tevbe-istiğfar, yağmur duası
12	Cenaze namazı, kefenleme, defin ve dua okuma, ezber ve uygulama örnekleri
13	Dinî merasimler ve yapılacak dua örnekleri
14	Dinî merasimler ve yapılacak dua örnekleri

2.1.2. Temel Din Hizmetleri Uygulaması (Staj): Cami, Kur'ân Kursu ve Diğer Temel Din Hizmetleri (1 Dönem, 2 Saat)⁷¹

Bu derste din hizmetleri uygulaması olarak asgari yeterlilik düzeyinde imamlık-müezzinlik ve Kur'ân öğreticiliği (Din hizmetleri sohbet, hatim merasimi gibi merasimlerde uygulama) uygulamalarına yer verilmelidir.⁷² Temel Din Hizmetleri olarak sınırladığımız bir dönemlik teorik ders ortamından sonra öğrenilen bilgilerin, öğrenilen bilgilerin ve ezberlenen dua ile âyetlerin gerçek ortamda uygulanması ve kontrol edilmesi göreve bir başlangıç oluşturacaktır.⁷³ Bu anlamda staj uygulaması öğrencilerin yapacağı mesleğe hazırlanma etkinliğidir. Stajın gerçek ortamda uygulamasının yapılması hem kalıcı öğrenmeyi sağlayacak,⁷⁴ hem de vazifenin şartlarını, güzelliklerini ve zorluklarını yerinde görerek mesleği tercih etmede etkili olacaktır.⁷⁵ Bu sebeple, halkın ilahiyat mezunlarından beklediği meslekî pratikler,⁷⁶ staj programı çerçevesinde daha nitelikli ve planlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bazı İlahiyat Fakültelerinin hazırladığı

⁶⁸ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı* (İstanbul: Sabır Yayınları, 2005).

⁶⁹ Ferhat Erdoğan, *Din Görevlileri İlmihali Dua Rehberi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022).

⁷⁰ İsmail Lütfi Çakan, *Dini Hitabet* (İstanbul: İfav Yayınları, 2018); Abdurrahman Çetin, *Hitâbet ve İrsad* (Bursa: Emin Yayınları, 2017); Ali Rıza Gül (ed.), *Dini Hitabet ve Din Hizmetleri* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2021); Süleyman Akyürek (ed.), *Hitabet ve Meslekî Uygulama* (Ankara: Bilay Yayınları, 2018); İmran Çelik vd. (ed.), *Hatibin Hitabeti* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2024); Hüseyin Yılmaz, *Dini Hitabet* (Sivas: y.y., 2016).

⁷¹ Temel Din Hizmetleri dersinin uygulama kısmından resmî olarak görev yapan imam ve müezzinler, Kur'ân kursu öğreticileri veya din hizmetinde en az bir yıl görev yaptığını belgeleyen öğrenciler alınacak bir kararla muaf tutulabilir.

⁷² Problemleri için bk. Korukçu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", 372-374.

⁷³ Demir, "İmam Hatip Liselerinde Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretimi ve Mesleki Uygulamalar", 505; Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", 107.

⁷⁴ Kiriş, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme", 288.

⁷⁵ Yunus Aydın - Teceli Karasu, "Yükseköğretimde Uygulamalı Eğitimler Çerçeve Yönetmeliği Programı Kapsamında Kur'ân Kurslarında Yapılan Staj Programının Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Bahar 2022), 132; Özdemir, "Din Hizmetleri Alanındaki Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü", 407.

⁷⁶ Demir, "İlahiyat Son Sınıf Öğrencilerinin Dini Hitabet Yeterlikleri DİB ve Din Görevlileri ve Din Hizmetleri ile İlgili Görüşleri", 83.

gibi “*Din Hizmetleri Yönergesi*” hazırlanmalıdır.⁷⁷ Öğrencilerin başarı durumu da bu çerçevede daha nitelikli hale getirilmelidir.⁷⁸

Bu derste erkek öğrenciler camide, kız öğrenciler Kur’ân kurslarında uygulama yapmalıdır; gerekirse müftülüğün uygun göreceği diğer birimlerde görev alabilmelidir. Erkek öğrencilere vaaz uygulaması yaptırılmamalıdır. Ancak, (mevcut durumda yapıldığı gibi) kız öğrencilere kabiliyetleri varsa sohbet, hatim programı ve dua gibi programların yaptırılması mümkündür. Din hizmetlerine yönelik daha ayrıntılı konular verilebilecek diğer derslere bırakılmalıdır. Bu ders erkekler için camiye gidip yalnızca namaz kıldırmakla sınırlı olmamalıdır. Öğretmenlik uygulamasında olduğu gibi haftanın bir günü, cami görevlileri ile birlikte cami hizmetleri ile ilgilenme, müezzinlik yapma, vakit namazı ve cuma/bayram/teravîh namazı kıldırma, cenaze namazına katılma ve kıldırma, mevlid ve diğer merasimlere katılma şeklinde olmalıdır. Kız öğrenciler için de sadece bir sohbet yapma değil, Kur’ân kursu etkinliklerine katılma, derse yardımcı olma, varsa müftülüğün diğer din hizmetlerine katılma şeklinde olmalıdır.

Bu ders mevcut ilahiyat programı itibariyle son sınıfta değil bir önceki sınıf seviyesinde yapılmalıdır. Dersin sonunda yetersiz olan öğrencinin tekrara kalabilmesi için bu durum zorunludur. Aksi takdirde bütün dersleri geçen ama uygulamada yetersiz olan öğrenci dersten bırakılamamaktadır. Dersin ölçme ve değerlendirilmesi, stajın sonunda cami ve kurs görevlileriyle birlikte yapılan “*Temel Din Hizmetleri Uygulama Değerlendirmesi*” kapsamında (çok iyi, iyi, orta, zayıf) şeklinde yapılmalıdır.

Görüldüğü kadarıyla bu ders, bazı İlahiyat Fakültelerinde aile ve dinî rehberlik bürolarında da staj olarak yapılabilmektedir.⁷⁹ Ancak mevcut ilahiyat programında *Temel Din Hizmetleri Uygulaması* olarak düşündüğümüz bu dersin Kur’ân okuma ve bazı duaların uygulama alanı olan cami ve Kur’ân kurslarında gerçekleştirilmesi uygun olacaktır. Yapısal problemlerin halledilmesiyle bölümleşmenin olması veya din hizmetlerine yönelik ders çeşitliliğinin artırılmasıyla vaaz uygulaması, manevî rehberlik, cezaevi görevi, 4-6 yaş Kur’ân kursu gibi dersler için staj uygulama alanının genişletilmesi mümkündür.

2.2. Bölümleşme/Seçmeli Ders Durumunda Olabilecek Din Hizmetleri Dersleri

Uzun bir süredir mevcut ilahiyat yapısı eleştirilmektedir. İlahiyat Fakültelerinin bölümleşmesi gerektiği, istihdam alanlarının geniş olduğu, bütün alanlara tam anlamıyla yeterli eleman yetiştirilemediği belirtilmektedir. Bu nedenle, temel zorunlu derslerden sonra din hizmetleri, meslek dersleri ve din dersi gibi alanlara yönelik seçmeli dersler konulması gerektiği ifade edilmektedir.⁸⁰ Ancak bu konuda alana dair bir gelişme olmamış, tam aksine başta Kur’ân okuma olmak üzere diğer ilahiyat alanları ile beraber din hizmetleri alanında meslekî açıdan gerileme yaşanmıştır. Bu çerçevede, İlahiyat Fakültelerinde bu alanla

⁷⁷ Buyrukçu, “Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri”, 111. Örnek olarak Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin hazırladığı yönergeye bk. Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), “Din Hizmetleri Uygulaması Yönergesi”, (Erişim 18 Nisan 2024).

⁷⁸ Mustafa Öcal, “Bölümleşmiş Yüksek Din Öğretimi Uluslararası İslâmî İlimler Üniversitesi ve Uluslararası İslâm Kültür ve Medeniyeti Üniversitesi”, *Yüksek Din Öğretimi*, ed. Z. Şeyma Altın (İstanbul: Dem Yayınları, ts.), 337; Keyifli, “Dinî İletişim Yeterliği Açısından Hitabet ve Mesleki Uygulamalar Dersi ile İlgili Araştırma”, 267.

⁷⁹ Pamukkale Üniversitesi (PAÜ), “Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi İçin Öğrenci-Danışman ve Yer Bilgileri”, (Erişim 3 Mart 2024).

⁸⁰ Öcal, “Bölümleşmiş Yüksek Din Öğretimi Uluslararası İslâmî İlimler Üniversitesi ve Uluslararası İslâm Kültür ve Medeniyeti Üniversitesi”; Gül, “Yüksek Din Eğitimi Kurumlarında Değişim ve Yenilenmenin Gerekçeleri”; Ahmet Koç, “İlahiyat Lisans Programı ve Mezunlarının İstihdam Sorunları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, (2004), 283; Mehmet Bayyığıt - Ahmet Ali Çanakçı, “Yüksek Din Öğretimi Kurumlarında Bölümleşme Sorunu”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/26 (Nisan 2021), 369-400; Özdemir, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Programı ile İlgili Görüşleri: SDÜ İlahiyat Örneği”, 8; Aydın, “Müzakereler (Cağfer Karadaş)”, 293-296; Ömer Kara - Selahattin Polat, “Müzakereler (Cağfer Karadaş)”, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 293-296.

ilgili derslerin bulunmaması veya yeterince uygulama yapılmaması önemli bir eksikliktir.⁸¹ Bu nedenle, fakülte programları din hizmetleri dersleri açısından yetersiz kalmaktadır.⁸² Çoğu fakültede, seçmeli dersler arasında dinî hitabet, imamlık, müezzinlik veya din hizmetlerini ilgilendiren dersler bulunmamaktadır.⁸³

Bu noktada mevcut seçmeli derslerde bazı problemler bulunsa da⁸⁴ alan seçimi ile bu dersler daha nitelikli hale getirilebilir. Bölümleşme olmasa bile, mesleğe yatkın ve din hizmetleri alanında görev almak isteyen öğrenciler için müfredatta din hizmetlerine dair seçmeli dersler artırılabilir. Din hizmetleri açısından da İlahiyat okuyan bütün öğrencilerin bu ders yoğunluğu içinde bütün dersleri görmesi mümkün olmadığına göre en azından bu konuda isteyen öğrencilerin önünün açılması gerekir.

İlahiyat programları, öğrencilere çok çeşitli alanlarda dersler sunmaktadır.⁸⁵ Bu kapsamdaki bir program elbette kazanım açısından çok işlevsel olmayacaktır.⁸⁶ Belki bu durum resmi bir bölümleşme olmadan üniversitelerin % 40 seçmeli ders hedefi çerçevesinde paket programlarla ders seçimleri yapılabilir. Hitabet ve Meslekî Uygulama dersleri, genellikle cami görevleri ve vaaz hizmetleriyle sınırlıdır. Oysa Diyanet'in hizmet alanları, gençlik hizmetleri, manevî danışmanlık, cezaevleri, hastaneler, huzurevleri, çocuk evleri, öğrenci yurtları, okul öncesi din ve ahlak eğitimi ve engellilere yönelik çalışmaları da kapsamaktadır.⁸⁷ Bu konuda ders çeşitliliği din hizmetleri açısından gerekliliktir. Çünkü din hizmetinin alanı genişlemiştir.⁸⁸

Bu dersler, öğretmenlik uygulamalarına benzer şekilde 2. sınıftan itibaren de verilebilir.⁸⁹ Ancak ilk 2 yıl zorunlu ortak derslerin olması ve seçmeli derslerin daha çok 3. sınıftan itibaren verilmesi sebebiyle son 2 yıl bütün din hizmetlerine yönelik *hitabet ve irşad* kapsamında (imamlık, müezzinlik, Kur'ân kursu öğreticiliği, vaizlik, manevî danışmanlık ve rehberlik)⁹⁰ bu dersler seçmeli olarak şöyle olabilir:⁹¹

Seçmeli Dersler ⁹²			
3. Sınıf	5.Dönem (Güz)	1-Din Hizmetleri ve İletişim 2- Manevî Danışmanlık ve Rehberlik	
	6.Dönem (Bahar)	1-Din Görevliliğinin Temel İlkeleri ve Diyanet 2- Kur'ân Okuma Öğretim Metotları ve Kur'ân Kursu Öğreticiliği	
4. Sınıf	7.Dönem (Güz)	1- 4-6 Yaş Kur'ân Kursu Kur'ân Öğretimi 2-Aile ve Gençlik Hizmetleri	
	8. Dönem (Bahar)	1- Dinî Hitabet (Vaizlik) 2- Cami/Dinî Musiki	

⁸¹ Kiriş, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme", 288.

⁸² Kocaman, "Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", 2541; Koç, "İlahiyat Lisans Programı ve Mezunlarının İstihdam Sorunları Üzerine Bazı Mülahazalar", 280.

⁸³ Kocaman, "Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", 2541.

⁸⁴ Adem Korukçu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Seçmeli Ders Tercihlerini Etkileyen Faktörler", *Değerler Eğitimi Dergisi* 10/23 (2012), 168.

⁸⁵ Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", 227.

⁸⁶ Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", 230.

⁸⁷ Kiriş, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme", 288.

⁸⁸ İlahiyatçıların hizmet alanları için bk. Özdemir, "Din Hizmetleri Alanındaki Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü", 399-422.

⁸⁹ Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", 227.

⁹⁰ Türkiye İmam Hatipliler Vakfı, (TİMAV), "Din Öğretiminde Kalite Çalıştayı-3 İmam Hatiplerde Meslekî Müfredat ve Program Çeşitliliği", 27-28 Ocak 2017, 15.

⁹¹ Din hizmetlerine yönelik bazı ilahiyatlarda önceki programlarda bu derslere yer verilmiştir. Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", 107-109.

⁹² Kur'ân tilavetine dair seçmeli dersler burada zikredilmemiştir. Bu dersler "İlahiyat Düzeyi Meslekî Kur'ân Öğretimi Sorunu ve Çerçeve Öğretim Programı/Müfredat Önerisi" adlı makalemizde verilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Hitabet ve Meslekî Uygulama dersi, İlahiyat Fakültelerinde seçmeli ya da zorunlu olarak yer almaktadır. Bazı fakültelerde tek dönemlik uygulama dersi olarak, bazılarında ise teorik olarak hitabete dair konulara odaklanılmaktadır. Ancak, dersin adı "Hitabet" olmasına rağmen, zorunluluk gereği cami hizmetlerinde erkek öğrenciler için imamlık ve müezzinlik uygulaması yaptırılmakta, kız öğrenciler için ise Kur'ân kurslarında Kur'ân öğretimi ve merasim uygulamaları yaptırılmaktadır. İlahiyat fakülteleri arasında bu konuda birliğin olmadığı ve müfredat açısından öğretmenlik uygulaması gibi gereken önemin verilmediği anlaşılmaktadır.

İmam Hatip Liselerinde bile bu ders uygulamalı olarak bir yıl boyunca verilmekte ve özel bir program hazırlanmasına rağmen, İlahiyat Fakültelerinde gereken önemin verilmemesi, ilahiyat mezunlarının toplum nezdindeki itibarını zedelemektedir. Başta Kur'ân tilavetinde zayıf olunması ve din hizmetlerine dair yeterli ders içeriğinin bulunmaması bu sonucu doğurmaktadır. Halbuki, her ilahiyat mezununun Kur'ân ve dua tilavetini doğru bir şekilde yapabilmesi, ibadet ve merasim uygulamalarına dair temel becerilere sahip olması gerekir. Mevcut durumda, dersin müfredatı hitabet konularına odaklanmakta, okunacak dualar tilavet yönünden zayıf kalmaktadır.

Bu nedenle, İlahiyat Fakültelerine gelen öğrencilerin seviyesi ne olursa olsun, her öğrencinin en azından asgari düzeyde bu dersin içerdiği duaları doğru bir şekilde okuyabilmesi ve cami, Kur'ân kursu gibi din hizmetleri ortamlarında uygulama yapabilmesi sağlanmalıdır. Bu bağlamda, dersin konuları, temel din hizmetlerinde gerekli olan dua ve uygulamalar üzerine odaklanmalıdır. Böylece, her öğrenci din hizmetleri mesleğine giriş sınavlarına hazırlanmalı ve diğer kurumlarda görev alacaklar için bir altyapı oluşturulmalıdır.

Bu çerçevede, İlahiyat Fakültelerinde yapısal bir yenilenmeye gerek kalmadan şu düzenlemelerin yapılmasında yarar vardır:

1- Mevcut İlahiyat müfredatında, bu dersin adı (3. sınıf) birinci dönem için "Temel Din Hizmetleri Bilgisi"; ikinci dönem için "Temel Din Hizmetleri Uygulaması" şeklinde değiştirilmelidir. Dersin içeriği, bu görevlere dair temel bilgiler, dua tilaveti ve uygulamalarına ayrılmalıdır.

2- Bu ders, ilahiyat ilimlerinin meslekî anlamda temelini oluşturması sebebiyle, tüm İlahiyat Fakültelerinde 2 dönem zorunlu olmalı; 3. sınıfın birinci yarıyılında teorik, ikinci yarıyılında uygulamalı olarak okutulmalıdır.

3- Uygulama kısmı, erkek öğrenciler için cami hizmetlerinde, kız öğrenciler için Kur'ân kurslarında Kur'ân öğretimi ve diğer programlarda yapılmalıdır. Ders, haftanın bir günü din hizmetlerini yerinde görecektir şekilde müftülüklerle iş birliği içinde planlanmalıdır.

4- Din hizmetlerine dair diğer dersler, öğrencilerin ilgi ve kabiliyetine göre seçmeli olarak verilmelidir. Mevcut durumda, "Temel Din Hizmetleri Bilgisi ve Uygulaması" dışında kalan dersler, formasyon olarak seçmeli olabilir. Diyanet'te görev alacaklar için bu formasyon şart koşulabilir.

5- Bu dersler, Din Hizmetleri ve İletişim, Manevî Danışmanlık ve Rehberlik, Din Görevliliğinin Temel İlkeleri ve Diyanet, Kur'ân Okuma Öğretim Metotları ve Kur'ân Kursu Öğreticiliği, 4-6 Yaş Kur'ân Kursu Kur'ân Öğretimi, Aile ve Gençlik Hizmetleri, Dinî Hitabet (Vaizlik) ve Cami/Dinî Musiki gibi konular üzerine seçmeli olarak verilebilir.

6- Bu dersin koordinasyonu, Kıraat İlmî Anabilim Dalı tarafından yapılmalı ve program, okul yönetimi kanalıyla müftülüklerle iş birliği içinde azami özenle planlanmalıdır.

7- Dersin teorik ve uygulama kısmını, her öğretim üyesi değil, özellikle Kur'ân dersi veren hocalar, hafızlar ve din hizmetlerinde tecrübeli öğretim üyeleri yürütmelidir.

8- Müezzinlik ve imamlıkta daha ileri makamsal gelişim, musiki derslerinde veya Diyanet ve diğer kurumların resmî ya da gayriresmî çalışmaları kapsamında geliştirilmelidir.

9- Bu temel yeterlilikler, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nde (TYÇÇ) temel din hizmetleri yeterliliği olarak belirtilmeli ve YÖK ile üniversitelerin uygulama yönetmeliklerine/yönergelerine eklenmelidir.

10- Gerekli resmî şartları taşıyan öğrenciler, dersin uygulama kısmından muaf tutulabilir.

Kaynakça

- Acar, Mehmet Maşuk - Genç, Muhammet Fatih. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/2 (2022), 605-630.
- AÜİF, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Ders Müfredatları". Erişim 17.07.2023. <http://www.divinity.ankara.edu.tr/2022/08/08/ders-mufredatlari-2022-2023/>
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. "İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Öğretime Katkıları ve Kaliteye Yolculuk". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2005), 1-9.
- Aydın, M. Şevki. "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu". *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 19-25.
- Aydın, M. Şevki. "Müzakereler (Cağfer Karadaş)". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. ed. Süleyman Akyürek. 284-286. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Aydın, Yunus - Karasu, Teceli. "Yükseköğretimde Uygulamalı Eğitimler Çerçeve Yönetmeliği Programı Kapsamında Kur'an Kurslarında Yapılan Staj Programının Değerlendirilmesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Bahar 2022), 119-137.
- Bayyığıt, Mehmet - Çanakçı, Ahmet Ali. "Yüksek Din Öğretimi Kurumlarında Bölümleşme Sorunu". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/26 (Nisan 2021), 369-400.
- BUÜ, Bursa Uludağ Üniversitesi. "Din Hizmetleri Uygulaması Yönergesi". Erişim 18 Nisan 2024. <https://uludag.edu.tr/ilahiyat/konu/view?id=10413&title=din-hizmetleri-uygulamasi-yonergesi>
- BUÜ, Bursa Uludağ Üniversitesi. "Bilgi Paketi & Ders Kataloğu", Erişim 29 Ağustos 2024. <https://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Programlar/Detay/78?AyID=28>
- Buyrukçu, Ramazan. "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (2006), 99-126.
- Demir, Ömer. "İlahiyat Son Sınıf Öğrencilerinin Dini Hitabet Yeterlikleri DİB ve Din Görevlileri ve Din Hizmetleri ile İlgili Görüşleri". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2019), 79-115.
- Demir, Ömer. "İmam Hatip Liselerinde Hitabet ve Meslekî Uygulama Dersi Öğretimi ve Meslekî Uygulamalar". *EKEV Akademi Dergisi* 17/57 (2013), 503-524.

- Demircan, Adnan. "Müzakereler (Mustafa Öztürk)". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. ed. Süleyman Akyürek. 61-62. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Diyanet Akademisi Aday Din Görevlileri Mesleki Eğitim Programı 2023 (İmam-Hatip)". Erişim 28 Aralık 2023. <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/465>
- DÜ, Dicle Üniversitesi. "2022-2023 Öğretim Yılı Hitabet ve Mesleki Uygulama Etkinlikleri". Erişim 2 Temmuz 2024. <https://www.dicle.edu.tr/tr/etkinlikler/2022-2023-ogretim-yili-hitabet-ve-mesleki-uygulama-etkinlikleri-2237>
- Dögüş, Necati. "Osmanlı Devleti'nde İmamların Eğitimi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/3 (2022), 1523-1538.
- Erdoğan, Ferhat. *Din Görevlileri İlmihalli Dua Rehberi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.
- ERÜ, Erciyes Üniversitesi. "Müfredat Dersleri ve AKTS Kredileri". Erişim 16 Nisan 2024. <https://dbp.erciyes.edu.tr/Program/P3.aspx?Fak=104&lang=0&Pro=104011>
- Furat, Ayşe Zişan. "Tilavet yeterliliğın dışında diğeri yeterlilikler için bk. Nitelikli Din Görevlisi Yetiştirmede İlahiyat Fakültelerinde Sürdürülen Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Yeterliliğı: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Konu Hakkındaki Düşünceleri". *Marife* (Bahar 2012), 83-110.
- Gökdemir, Ahmet. "Kur'ân Okuma ve Tecvid Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneğı)". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, 17-42.
- Gül, Ali Rıza. "Yüksek Din Eğitimi Kurumlarında Değışim ve Yenilenmenin Gerekçeleri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2016), 7-37.
- Havuz, Hasan Hüseyin. "İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim Dersi Müfredatının Meslekî Öğretim Açısından İşlevselliğı -Yapısal Sorunlar ve Öneriler". *Mevzu/sosyal bilimler dergisi* 11 (2024), 81-123.
- İlhan, Elif. "Mezunlar Anlatıyor: Üniversite Geneli Seçmeli Dersler Zaman Kaybı mı Yoksa Geleceğı Yatırım mı?" *Millî Eğitim* 51/236 (2022), 3563-3592.
- Kara, Mustafa vd. "Hitabet ve Meslekî Uygulama Derslerinin Öğrenci Gelişimine Katkı Düzeylerinin İncelenmesi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneğı)". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 738-767.
- Kara, Mustafa vd., "'Hitabet ve Meslekî Uygulama' Dersleri Müfredatına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneğı)", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/25 (2024), 134-171.
- Kara, Ömer - Polat, Selahattin. "Müzakereler (Cağfer Karadaş)". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. ed. Süleyman Akyürek. 293-296. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Karadaş, Cağfer. "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. 205-265. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Keyifli, Şükrü. "Dinî İletişim Yeterliliğı Açısından Hitabet ve Meslekî Uygulamalar Dersi ile İlgili Araştırma". *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1/2 (2017), 257-292.
- Kızılaslan, İshak. "İngilizce İlahiyat Programı'ndaki Kur'an-ı Kerim Derslerinin Uygulanmasında Karşılaşılan Problemler (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneğı)". *Türkiye'de Kur'an ve Kıraat Eğitimi*. ed. Ahmet Gökdemir. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Kılıçarslan, Hatice. *İmam Hatip Liseleri ile İlahiyat Fakültelerinde Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersinde Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Görüşlerin İncelenmesi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Kiriş, Hacı Mustafa. "Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri Bağlamında İlahiyat Fakültesi Lisans Programlarının İşlevselliğı". *CUJOSS* 42/2 (2018), 47-76.
- Kiriş, Hacı Mustafa. "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Hitabet Ve Meslekî Uygulama Dersinin Din Hizmetlerine Katkısı Bağlamında Başarısına İlişkin Bir Değerlendirme". *TOBİDER International Journal of Social Sciences* 7/3 (2023), 281-291.
- Kiriş, Hacı Mustafa. "Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2022), 249-275.
- Kocaman, Kasım. "Türkiye'de Din Hizmetleri Bağlamında Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama". *Turkish Studies* 14/4 (2019), 2526-2545.
- Koç, Ahmet. "İlahiyat Lisans Programı ve Mezunlarının İstihdam Sorunları Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceğı Sempozyumu*, 277-284.

- Korkmaz, Mehmet. "Vaizlik Eğitimi Açısından İlahiyat Lisans Programlarının Değerlendirilmesi ve Bir Sertifika Programı Önerisi". *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II (17-18 Aralık 2011, Ankara)*. 335-354. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Korukçu, Adem. "Dini Hitabet Dersi Bağlamında İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi". *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II (2013)*, 366-384.
- Korukçu, Adem. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 10/23 (2012), 157-179.
- Korukçu, Adem. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Seçmeli Ders Tercihlerini Etkileyen Faktörler". *Değerler Eğitimi Dergisi* 10/23 (2012), 157-179.
- Koyuncu, Recep. "Kur'an Okuma ve Tecvid Dersi Bağlamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitim ve Öğretimi*. 121-148. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- Kutlu, Sönmez. "Müzâkereler (Cağfer Karadaş)". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. ed. Süleyman Akyürek. 297-300. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Anadolu İmam Hatip Liseleri Kur'an-ı Kerim Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı". Erişim 5 Mart 2023. <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>
- MÜİF, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Ders Programları/İçerikleri". Erişim 17.07.2023. <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/ogrenci/ders-programlari-icerikleri>
- Onay, Ahmet. "Yüksek Din Öğretiminde Nitelik veya Amaç Sorunu". *Yüksek Din Öğretimi*. ed. Z. Şeyma Altın. 95-103. İstanbul: Dem Yayınları, ts.
- OMÜİF, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Dersler ve İçerikleri". Erişim 17.07.2023. <https://ilahiyat.omu.edu.tr/tr/ogrenci/dersler-ve-icerikleri>
- Öcal, Mustafa. "Bölümleşmiş Yüksek Din Öğretimi Uluslararası İslâmî İlimler Üniversitesi ve Uluslararası İslâm Kültür ve Medeniyeti Üniversitesi". *Yüksek Din Öğretimi*. ed. Z. Şeyma Altın. 329-347. İstanbul: Dem Yayınları, ts.
- Özcan, Mevlüt. *Din Görevlisinin El Kitabı*. İstanbul: Sabır Yayınları, 2005.
- Özdemir, Saadettin. "Din Hizmetleri Alanındaki Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü". *Yüksek Din Öğretimi*. ed. Z. Şeyma Altın. 399-422. İstanbul: Dem Yayınları, ts.
- Özdemir, Saadettin. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Programı ile İlgili Görüşleri: SDÜ İlahiyat Örneği". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019), 1-33.
- Öztürk, Mustafa. "İlahiyatın adı ve amaçları ne olmalıdır?" *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. 29-61. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- PAÜ, Pamukkale Üniversitesi "Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi İçin Öğrenci-Danışman ve Yer Bilgileri". Erişim 3 Mart 2024. <https://www.pau.edu.tr/ilahiyat/tr/haber/hitabet-ve-mesleki-uygulama-dersi-icin-ogrenci-danisman-ve-yer-bilgileri>
- RTEÜ, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. "Bilgi Paketi Ders Programı". Erişim 17.07.2023. <https://dis.erdogan.edu.tr/tr/page/ders-programlari/1314>
- Selçuk, Mualla. "Dinî Hitabet Uygulamalarımız". *İslami Araştırmalar* 5/3 (Temmuz 1991), 165-174.
- Taşpınar, Kadir. "Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir Değerlendirme (RTEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitim ve Öğretimi*. 103-120. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- Tetik, Hayati. "Osmanlılardan Günümüze İmam-Hatiplik". *Diyanet İlmî Dergi* 37/3 (2000), 123-128.
- TİMAV, Türkiye İmamhatipliler Vakfı. "Din Öğretiminde Kalite Çalışmaları-3". İmam Hatiplerde Meslekî Müfredat ve Program Çeşitliliği. 27-28 Ocak 2017, s. 15. <https://timav.org.tr/basin-bulteni/imam-hatiplerde-mesleki-mufredat-ve-program-cesitliliği-calistayi-yapildi/>
- Tut, Faruk. *Osmanlılar'da İmam Hatiplik Müessesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- TÜİF, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Ders İçerikleri". Erişim 17.07.2023. <https://ilahiyat.trabzon.edu.tr/S/4656/ders-icerikleri>
- Uçar, Recep - Bozkurt, Mustafa. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Hitabet Öz Yeterlik Algılarına Yönelik Bir Araştırma". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 21/2 (2021), 1109-1121.
- UÜİİF, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. "Ders Planları ve Ders İçerikleri". Erişim 17.07.2023. <https://islamiilimler.usak.edu.tr/menu/6387>

- Uyanık, Mevlüt. "Müzâkereler (Mustafa Öztürk)". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. ed. Süleyman Akyürek. 93-98. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Yaman, Ahmet. "Müzâkereler (Mustafa Öztürk)". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? -Sorunlar ve Çözümler-*. ed. Süleyman Akyürek. 62-72. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Yaran, Cafer Sadık. *İlahiyatçılık ve din Görevliliği Meslek Ahlakı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Baskı, 2019.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Din Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler". *Din Görevlisi Rehberi*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Yılmaz, Mustafa. "Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretim Yöntemleri", *İmam Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalıdır?*. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Yılmaz, Nazif. "İmam Hatip Liselerinde Hitabet Dersi Öğretim Yöntemleri". *İmam Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalıdır?*. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. "Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikleri Çerçevesi". Erişim 1 Temmuz 2024. <http://www.tyyc.yok.gov.tr/?pid=38>